

Hvězdná uskupení (v naší Galaxii)

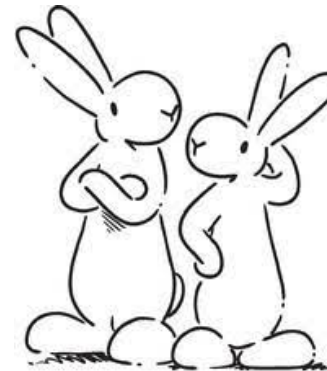
❖ málopočetné skupiny hvězd - dvojhvězdy, trojhvězdy, čtyřhvězdy...

❖ hvězdokupy

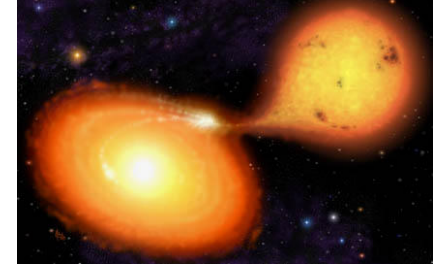
- kulové
- otevřené
 - pohybové
- hybridní

❖ asociace

Hvězdné páry nejen v šoubyznysu

Hvězdné páry

Astronomie: páry hvězd – dvojice hvězd - **dvojhvězdy**

Dvojhvězdy - nejsou tak výjimečné jako hvězdné páry v šoubyznysu

Velmi časté tvrzení - většina, více než 50 % hvězd ve dvojhvězdách
např. J. Schombert - Univ. of Oregon - 85 % !

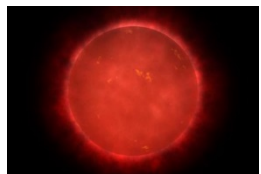
Historické studie – výběrový efekt!

1983 – Abt – jen v okolí Slunce ~60-70% hvězd – dvojhvězdy nebo vícenásobné systémy

2006 – Lada – většina hvězdných soustav (až 2/3) vytvořených v Galaxii jsou samotné hvězdy!

typická hvězda v Galaxii – červený trpaslík (ČT)

jen u 43 ze 171 ČT jako primárních složek dvojhvězd do 10 pc od Slunce je ČT nebo hnědý trpaslík

2023 - Van der Swaelmen et al. – spektroskopické dvojhvězdy z 37 565 objektů
322 SB2, 10 (z toho 3?) SB3, a 2? SB4

Dvojhvězdnost podle spektrálního typu

O – prakticky všechny hvězdy (Mason et al. 1998)

B/A – téměř všechny hvězdy (Shatsky & Tokovinin 2002;
Kobulnicky & Fryer 2007; Kouwenhoven et al. 2007b)
ve dvojhvězdách a vícenásobných systémech

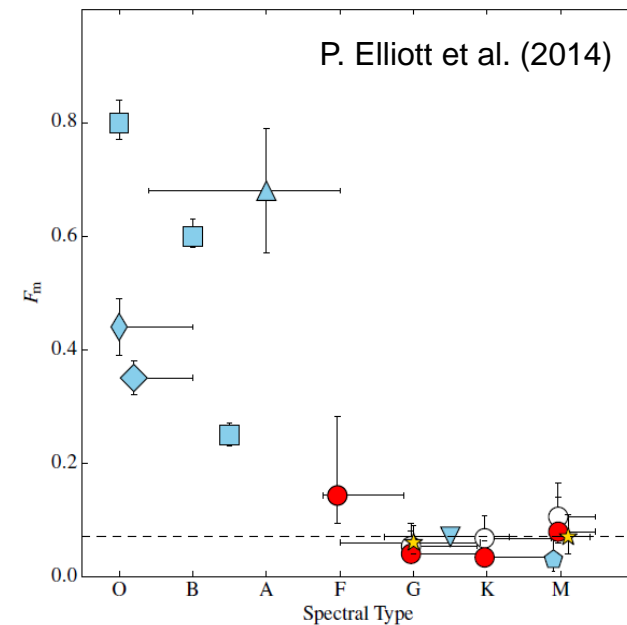
F3–G2 – 55 % v systémech (Abt & Levy 1976)

sluneční typ – 44 % v soustavách 2- až 4-četných (Raghavan et al. 2010)

F7–G9 – ~60 % CORAVEL spektroskopická studie (Duquennoy & Mayor 1991)

M - 30–40 % (Fischer & Marcy 1992; Leinert et al. 1997; Reid & Gizis 1997)

pozdní M-typ a hnědí trpaslíci - 10–30 % (např. Gizis et al. 2003; Close et al. 2003;
Bouy et al. 2003; Burgasser et al. 2003; Siegler et al. 2005; Ahmic et al. 2007; Maxted et al. 2008; Joergens 2008).

Rozdělení dvojhvězd

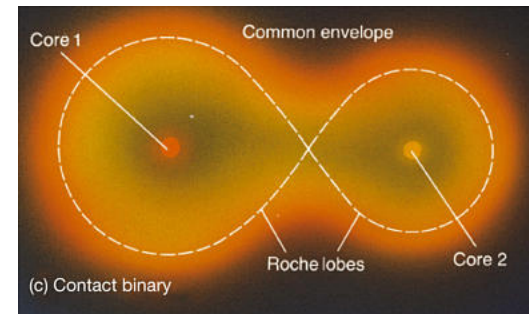
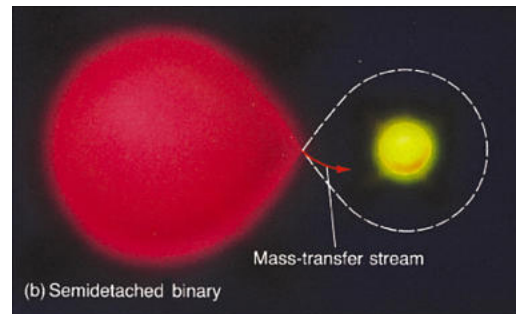
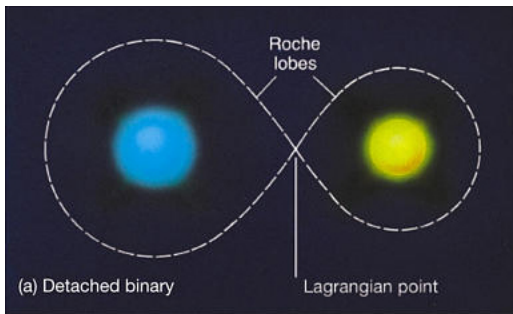
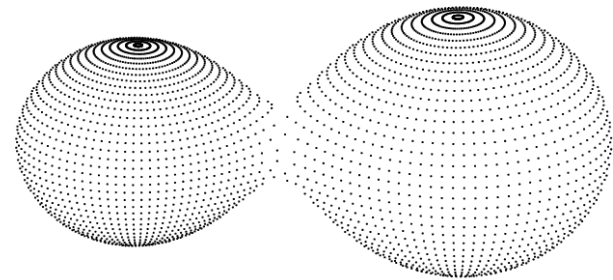
(viz 1. přednáška)

podle metody pozorování

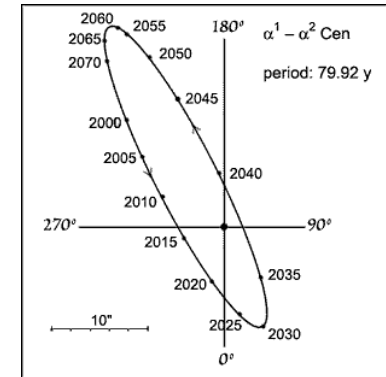
- **vizuální** – Galileo, Castelli (1616); Michell (1767), Herschel (1782)
- **astrometrické** – Bessel (1844), Clark (1862) – Síríus
- **spektroskopické** – Mauryová, Pickering (1887-9); SB1 x SB2
- **zákrytové** – Pigott, Goodricke (1782-3), Vogel (1889)

podle konfigurace systému (Kuiper, Kopal)

- oddělené/detached
- polodotkové/semi-detached
- kontaktní/contact (overcontact)
- double-contact (Wilson)

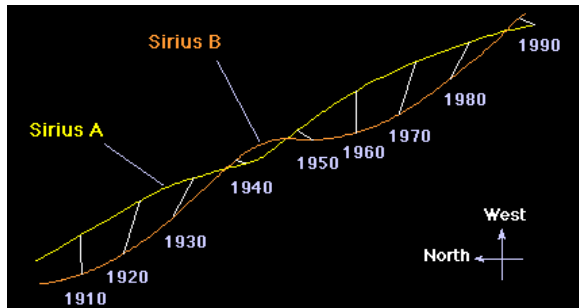

Dvojhvězdná studnice informací

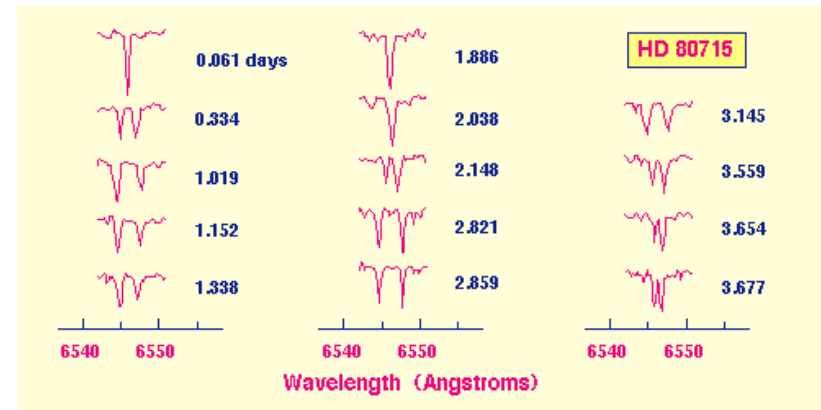

Dvojhvězdy podle metody pozorování:

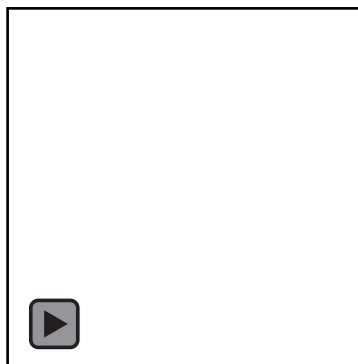
- ❖ vizuální - Galileo, Castelli (1616); Michell (1767), Herschel (1782)
- ❖ astrometrické - Bessel (1844), Clark (1862) – Síríus

- ❖ spektroskopické - Mauryová, Pickering (1887-9); SB1 x SB2

- ❖ zákrytové - Pigott, Goodricke (1782-3)

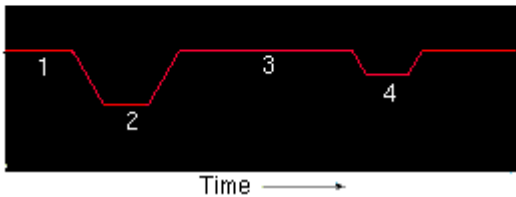
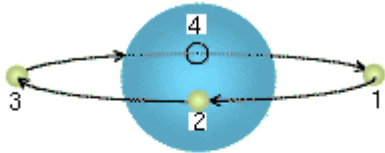
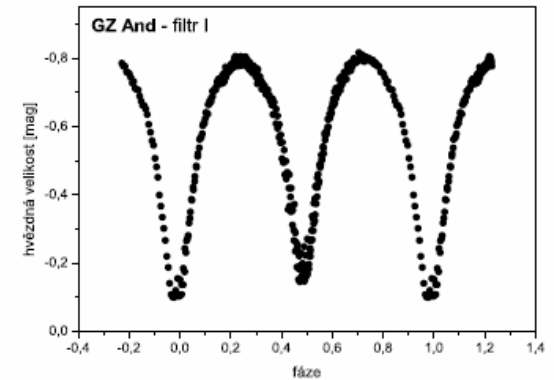
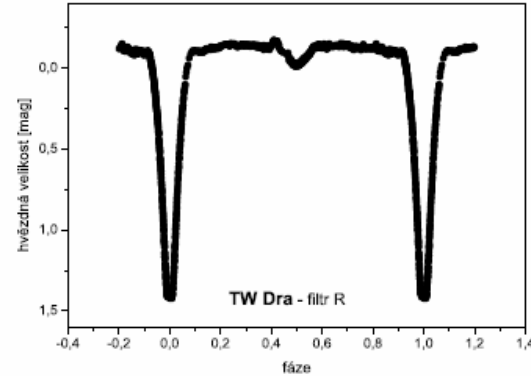
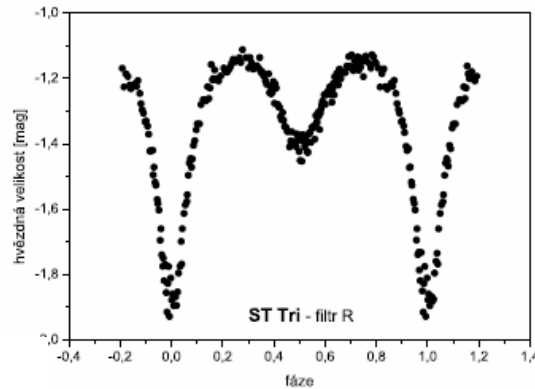

Zákrytové dvojhvězdy (méně než 0.3% všech dvojhvězd, známých miliony)

Nejsnazší na pozorování, zjišťování informací, některé mají krátké periody => výsledky i během jediné noci!

Rozdělení zákrytových dvojhvězd podle světelných křivek

- algidy
- β Lyrae
- W UMa

fotometrie - mohou hned zjistit:
periodu oběhu, poměr velikostí
složek, poměr zářivých výkonů, sklon trajektorie

fotometrie+spektroskopie (křivka RV) – absolutní
parametry, velikost, hmotnost, zářivý výkon a další =>

určení vzdálenosti, testy modelů hv. stavby a hv. vývoje

Málopočetné skupiny hvězd – hvězdné soustavy (multiple stars)

dvojhvězdy – Sírius, Prokyon – hvězda hl. posloupnosti + bílý trpaslík

Mira Ceti – pulsující proměnná

δ Cep – cefeida; ϵ Aur - zákrytová dvojhvězda ...

trojhvězda - Polárka – trojhvězda, jedna složka velmi blízká k hlavní složce

α Cen – hlavní dvojhvězda – žlutí trpaslíci (A+B) + červený trpaslík Proxima;
vzdálenost A-B = 11 AU, (A+B) - C ~15,000 AU

β Per - Algol A,B,C

HD 188753 – trojhvězda (3 trpaslíci) 149 ly od Země

čtyřhvězda (quadruple) - 4 Cen

Mizar - Castelli a Galileo, později spektroskopie Mizaru A a B => obě dvojhvězdy

HD 98800, ϵ Lyr, V994 Her (zákrytová) ...

pětihvězda (quintuple) - 91 Aqr, δ Ori, σ Ori

1SWASP J093010.78+533859.5 (zákr.), ...

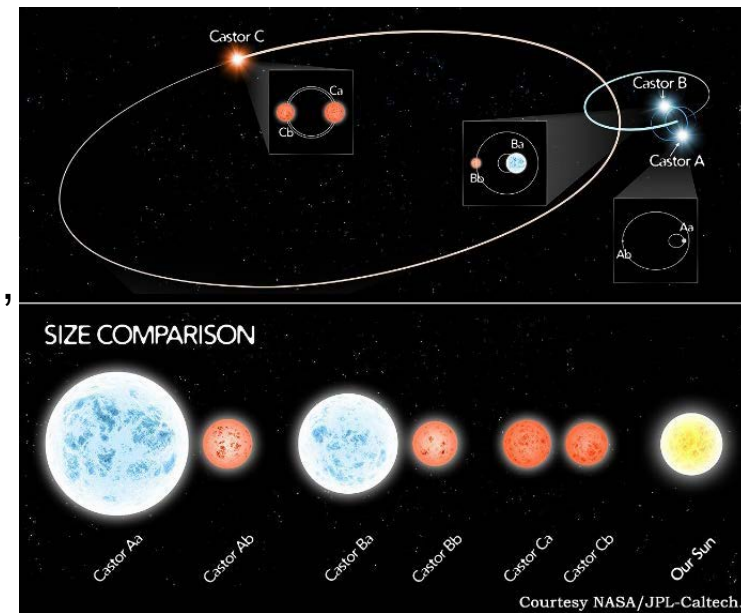
šestihvězda (sextuple)

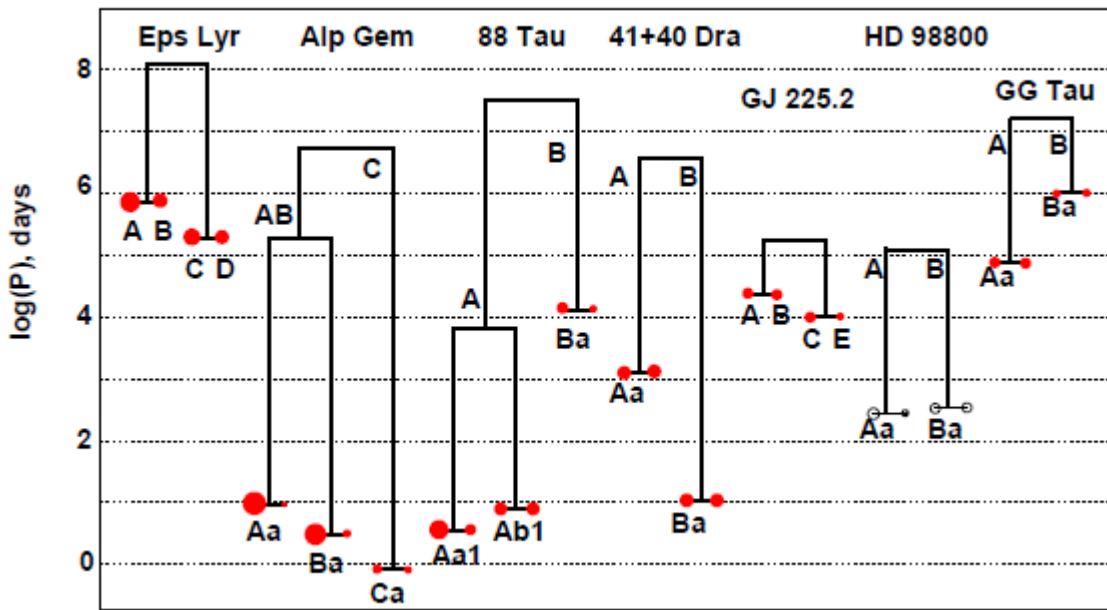
Castor (+YY Gem), β Tuc, γ Vel, ADS 9731 CrB,
 κ Tau, Alcor&Mizar ...

TIC 168789840 – 6násobně zákrytová

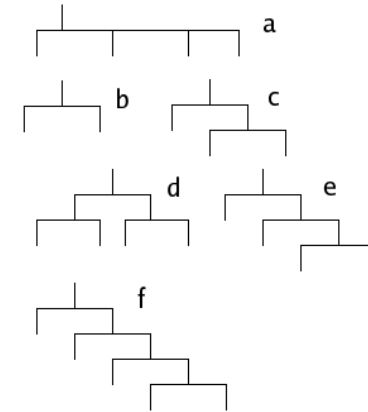
sedmihvězda (septuple)

ν Sco, AR Cas, DN UMa

možné hierarchie soustav

katalog vícenásobných soustav:

[Tokovinin \(2018\)](https://www.ctio.noirlab.edu/~atokovin/stars/index.html)

<https://www.ctio.noirlab.edu/~atokovin/stars/index.html>

neúplný - výběrové efekty
výzkum pokračuje

skuteční sousedé:

V 994 Her ([Lee et al. 2008](#))

BV + BW Dra ([Batten & Hardie 1965](#); [Batten & Lu 1986](#))

KIC 4247791 ([Lehmann et al. 2012](#))

CzeV343 ([Cagas & Pejcha 2012](#))

V441+V442 UMa ([Lohr et al. 2015](#))

TIC 168789840 Eri ([Powell et al., 2021](#))

sousedé jen „na oko“ – příklady z pozorování:

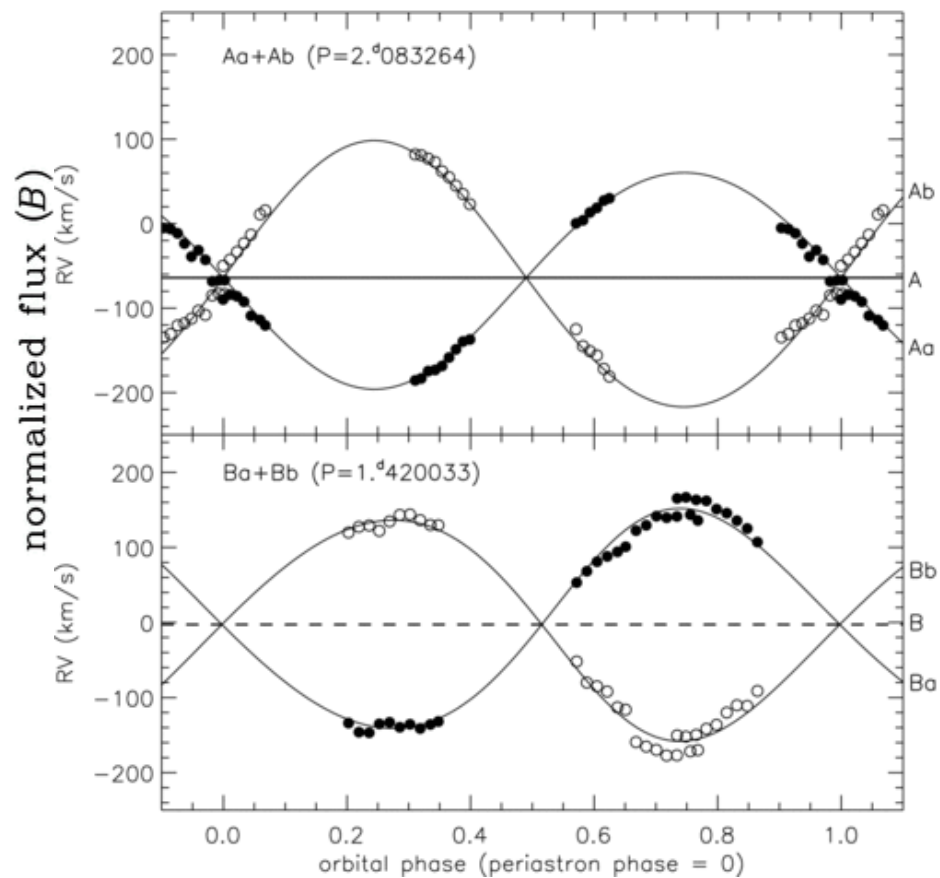
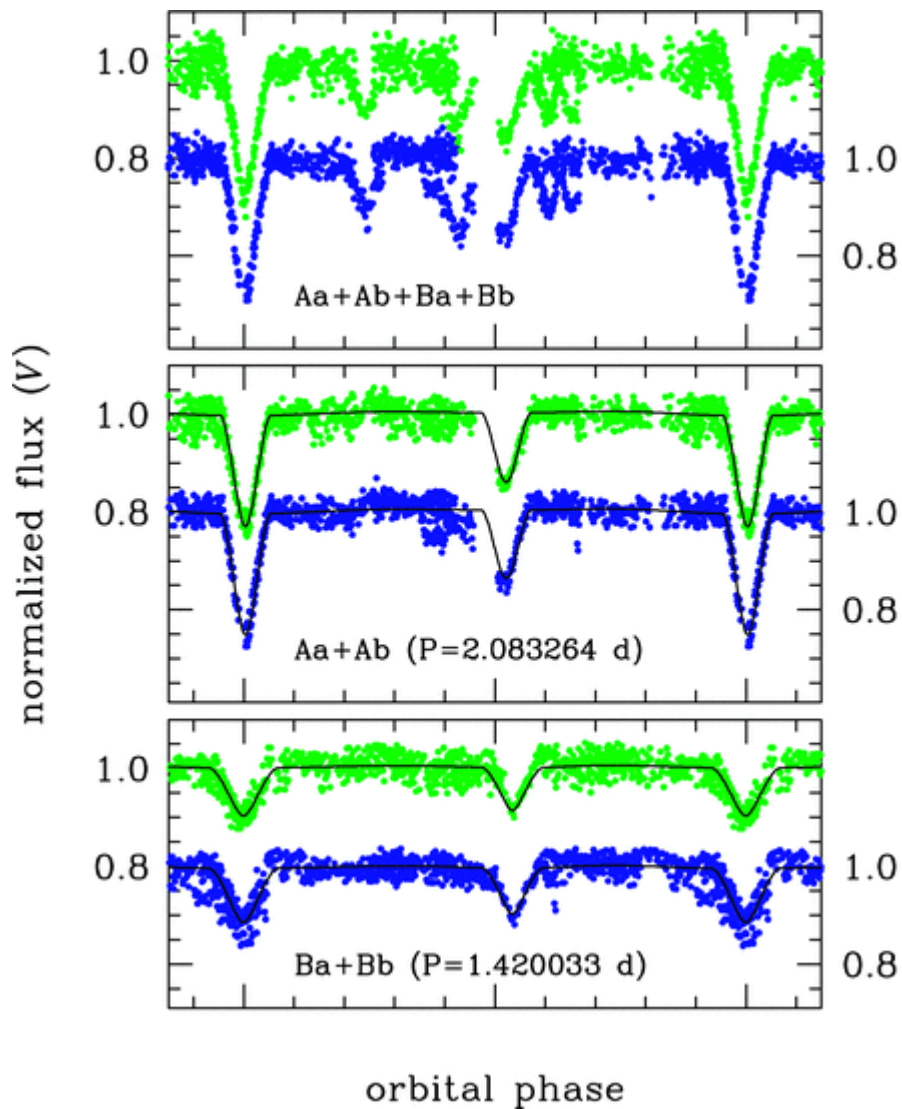
DG + MZ Lac

CO + GX Lac

GU + EF Ori

QS + QT Cyg, QU + QX Cyg

V994 Her

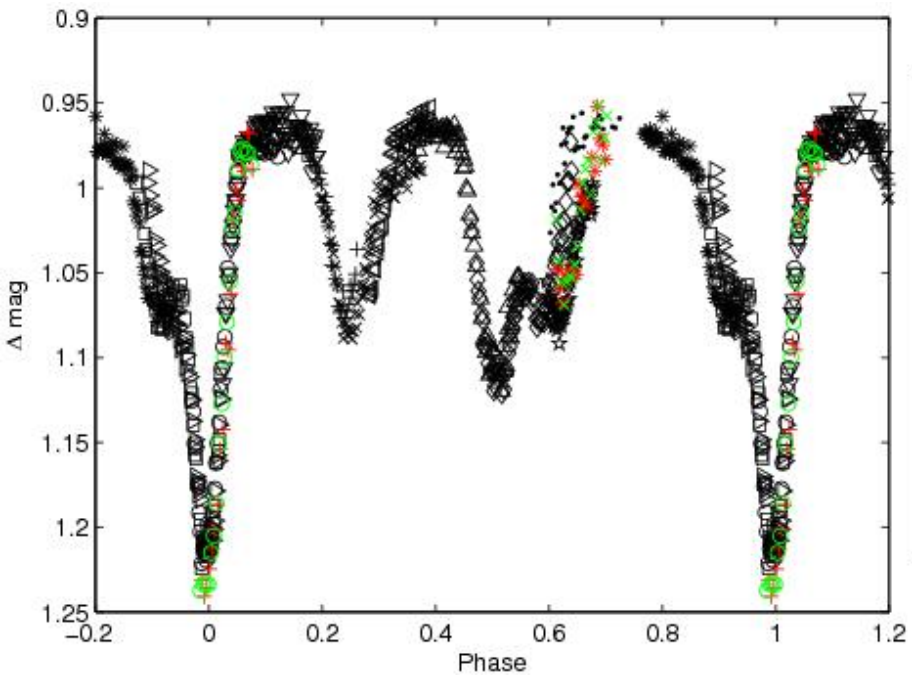

CzeV343

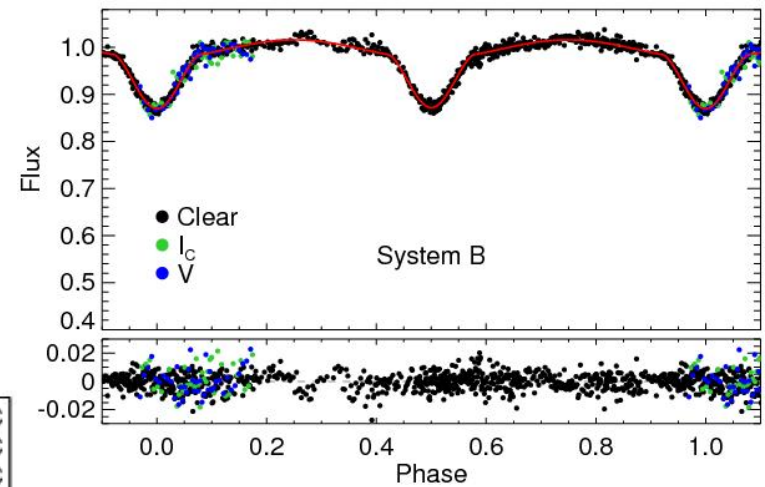
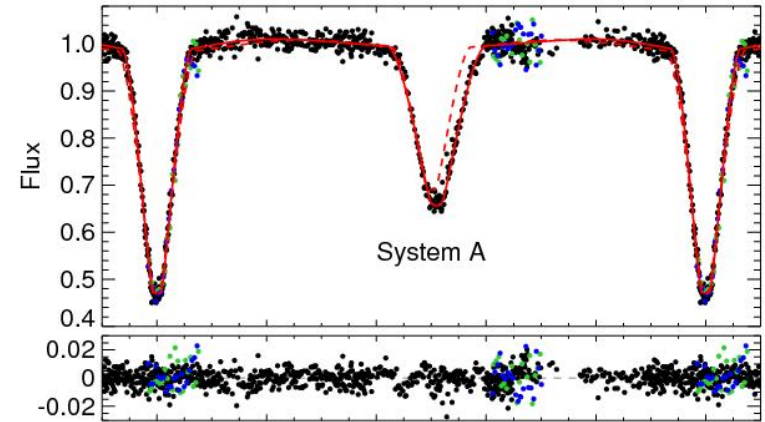
GSC 02405-01886

5^h 48^m 24.008^s +30°57′03.64″ (J2000)

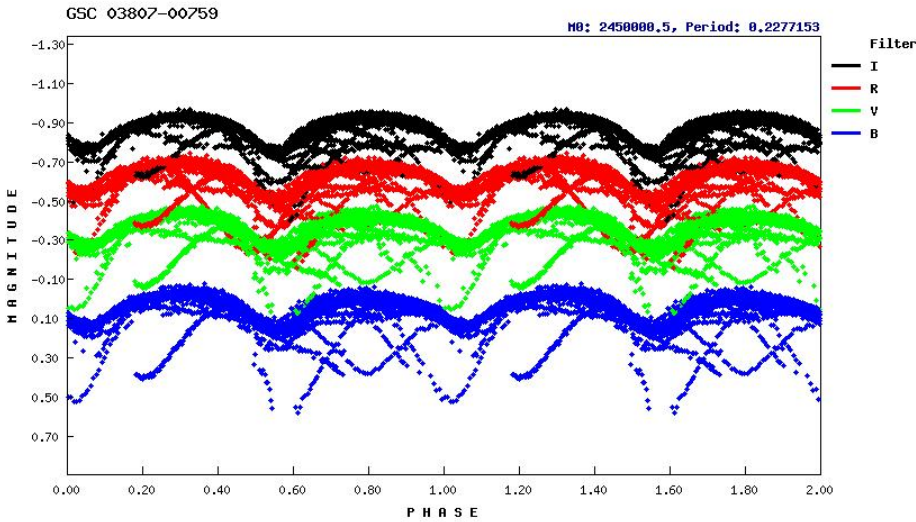
V ~ 13.5 mag

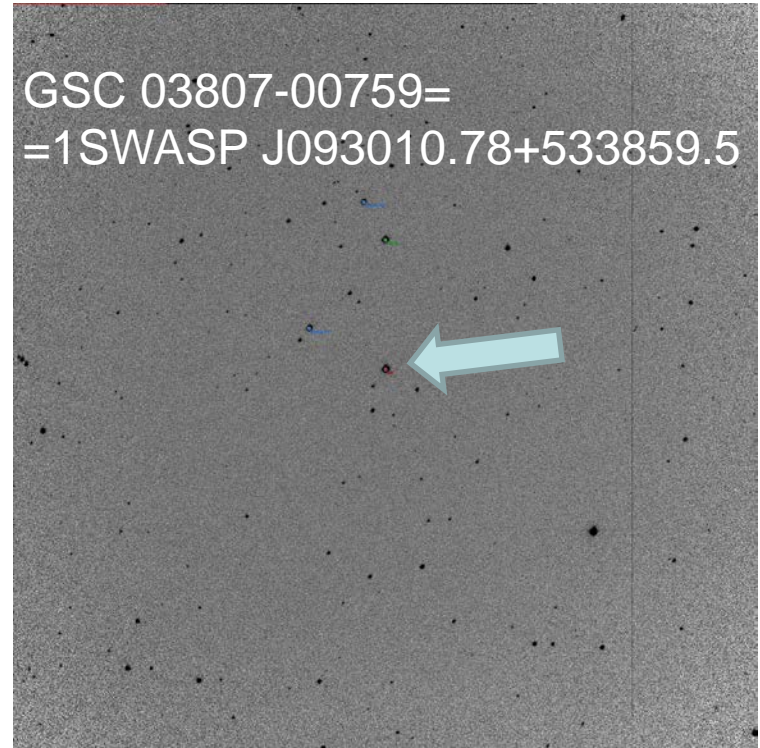
+	30.01.2012	C
○	31.01.2012	C
*	01.02.2012	C
•	02.02.2012	C
x	10.02.2012	C
□	12.02.2012	C
◇	26.02.2012	C
△	03.03.2012	C
▽	05.03.2012	C
∇	06.03.2012	C
△	21.03.2012	C
★	25.03.2012	C
+	09.04.2012	I
○	09.04.2012	V
*	17.04.2012	I
x	17.04.2012	V

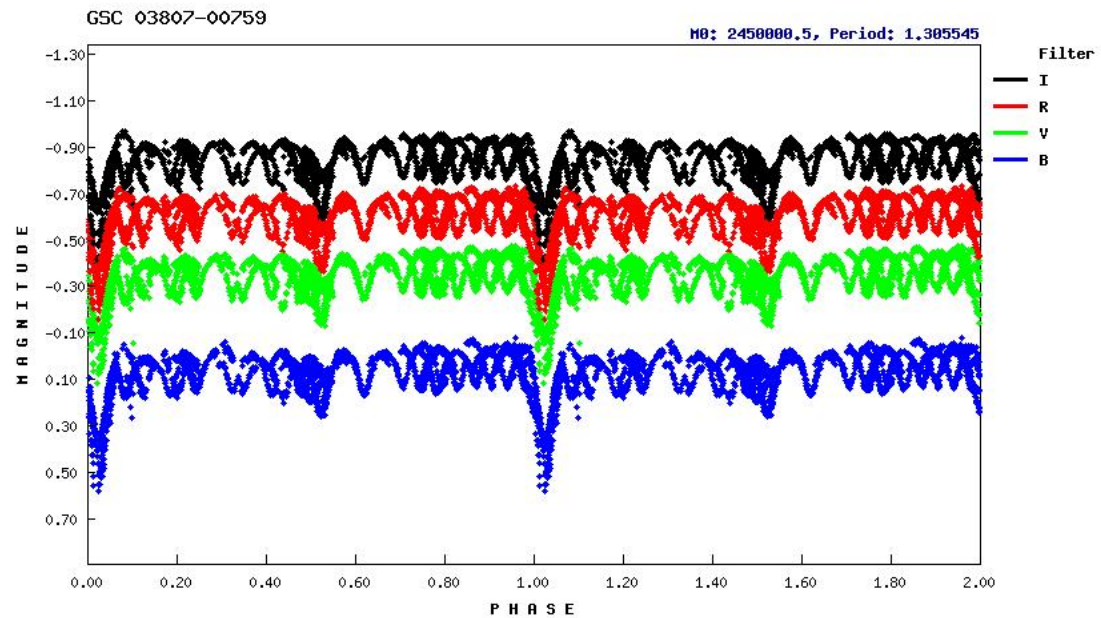
V441&V442 UMa

GSC 03807-00759=
=1SWASP J093010.78+533859.5

Pozorování 60cm dalekohledem na
Kráví hoře

BV + BW Dra

čtverný systém!

BV Dra = ADS 9537 A

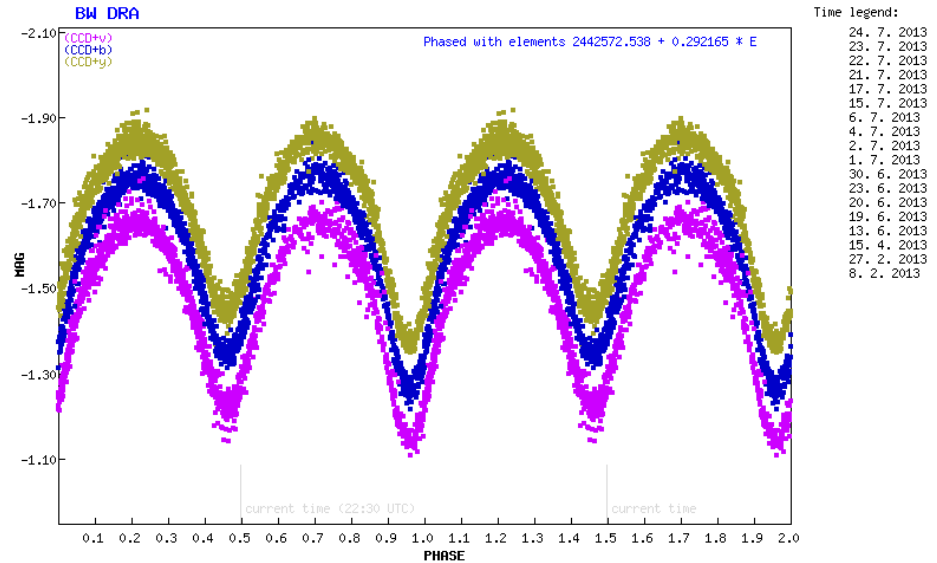
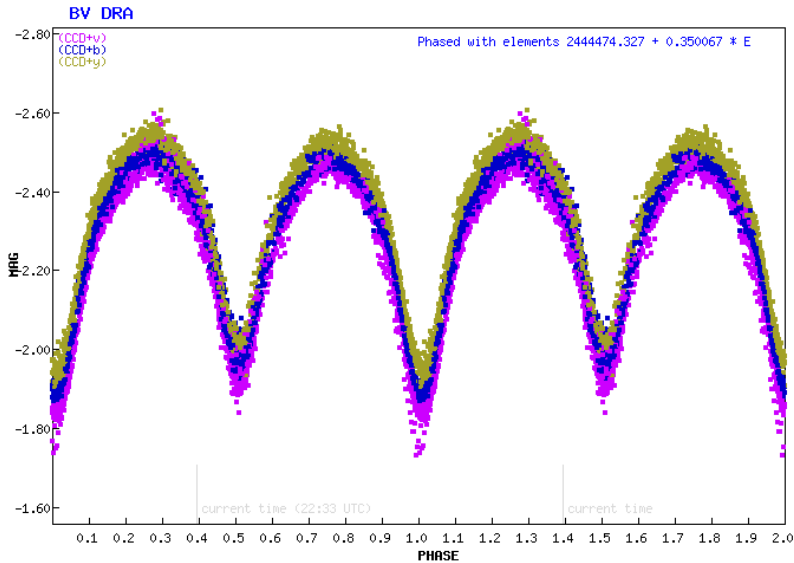
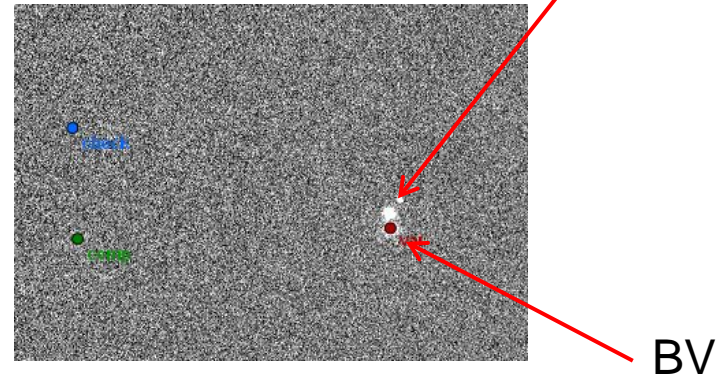
EW/KW

P = 0.3500671 d

ADS 9537 B = BW Dra (16.3")

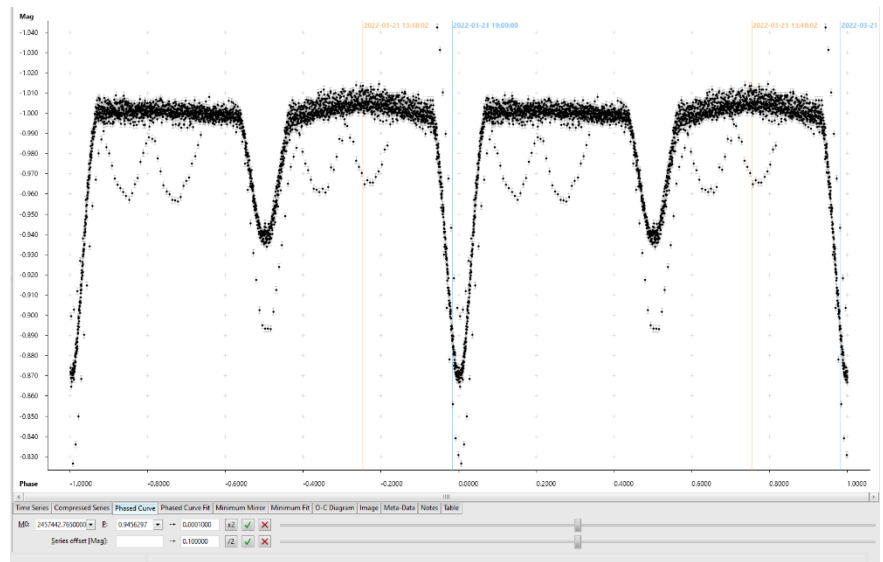
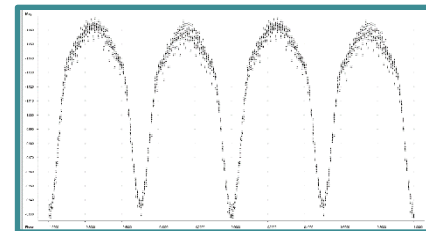
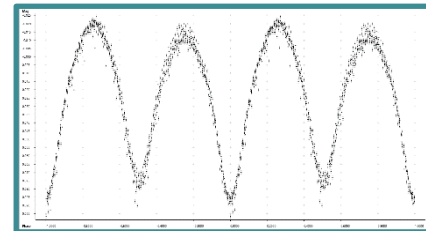
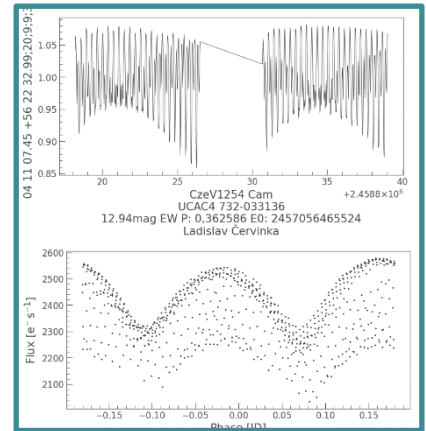
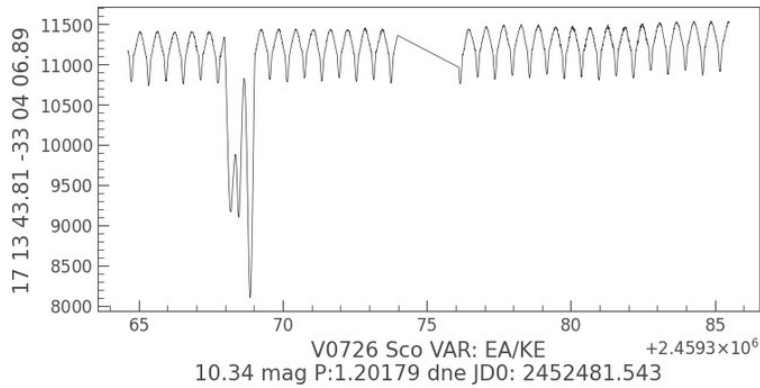
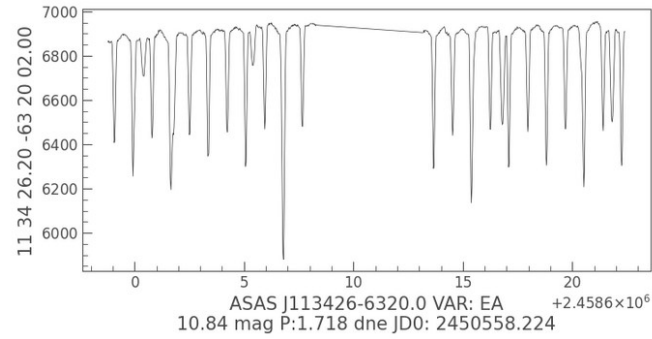
EW/KW

P = 0.2921671 d

(měření dr. Liška)

Program Quadruples

Rozmanitost světa dvojhvězd

doba oběhu:

321 s - HM Cnc (21 mag I) – 2 BT; 9,5 min (V407 Vul), 18 min (AM CVn), 46 min (GP Com), 4.7 h (UX UMa)

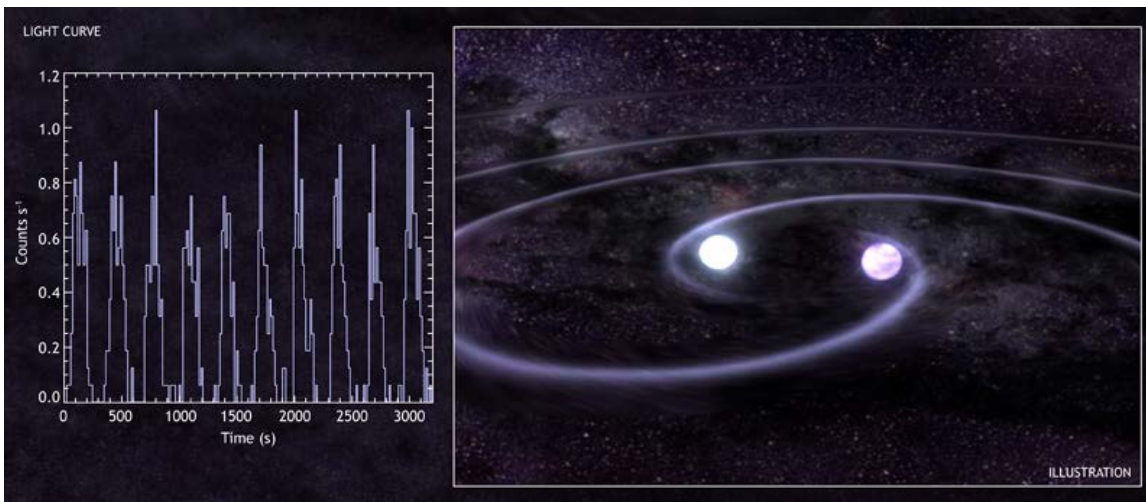
-> 27.2 roku (ϵ Aur), 69.1 roku (AS LMi) a možná i WY Gem (64.5 roku)

poloosa trajektorie: $a <$ řádově $0.01 R_{\odot} \sim 10$ au a více

excentricita: 0.975 ! (2 dvojhv., které jsou součástí čtyřhvězd – GJ 586, 41 Dra)

složky dvojhvězdy: jakýkoli typ hvězd, mrtvé nebo „živé“, mladé nebo staré, PMS, neutronové hvězdy, černé díry, planety a hnědí trpaslíci

zvláštnosti: akreční disky, plynné proudy, společné obálky

Základní parametry hvězd

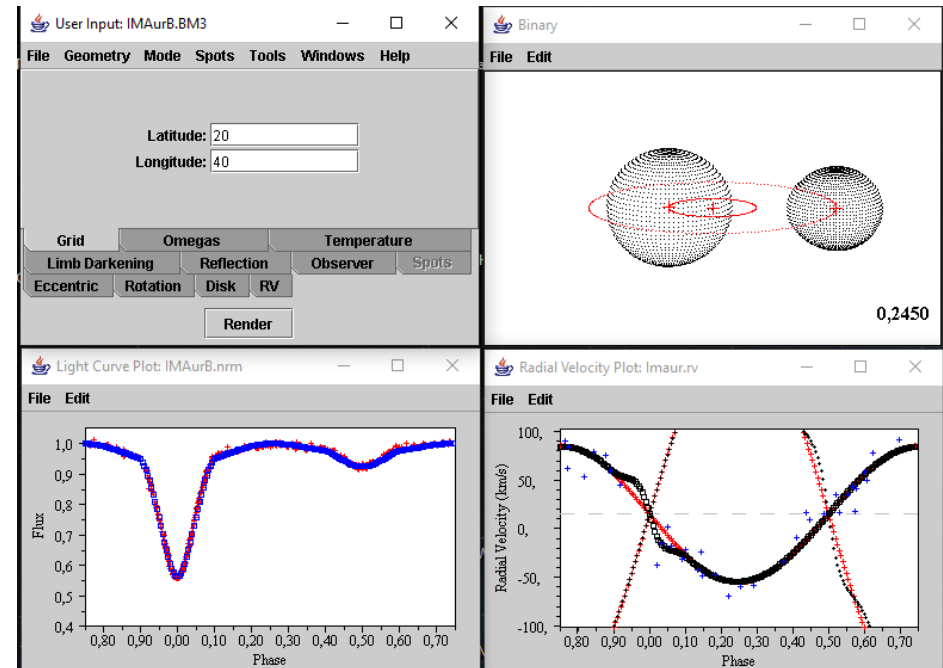
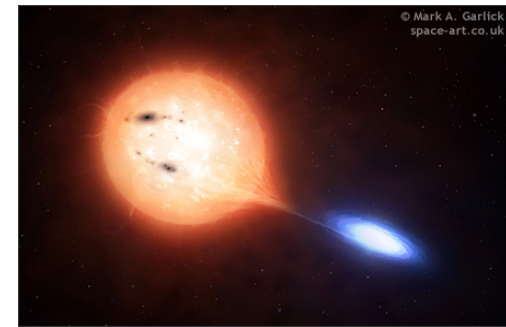
obecný cíl – popis studovaných soustav = určení parametrů
(hmotností a poloměrů složek, sklonu trajektorie...)

co k tomu potřebujeme?

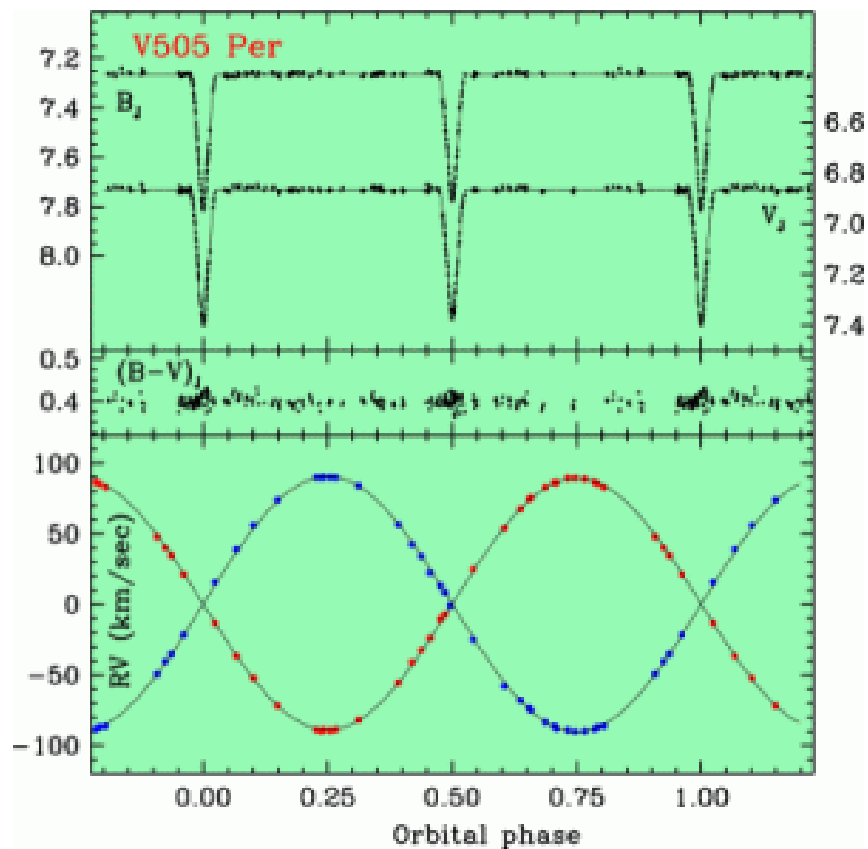
- fotometrie – světelné křivky aspoň ve dvou barvách,
- spektroskopie – křivka radiálních rychlostí – SB2,
- interferometrie,
- astrometrie,
- dlouhé série okamžiků minim.

Řešení světelných křivek

– zhruba 25 programů
([PHOEBE](#), [Nightfall](#), [WD](#),
FOTEL, Roche... BM3)

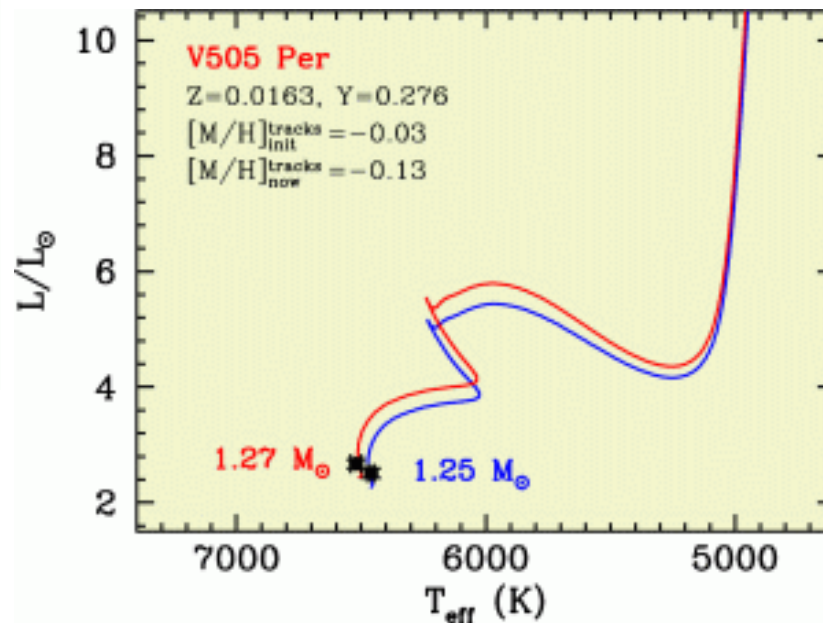

Ukázka výsledků

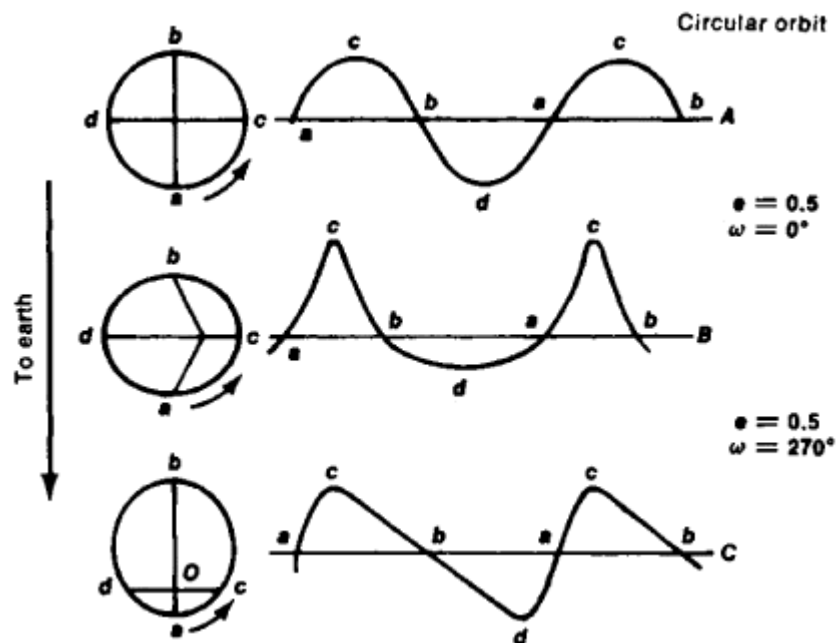
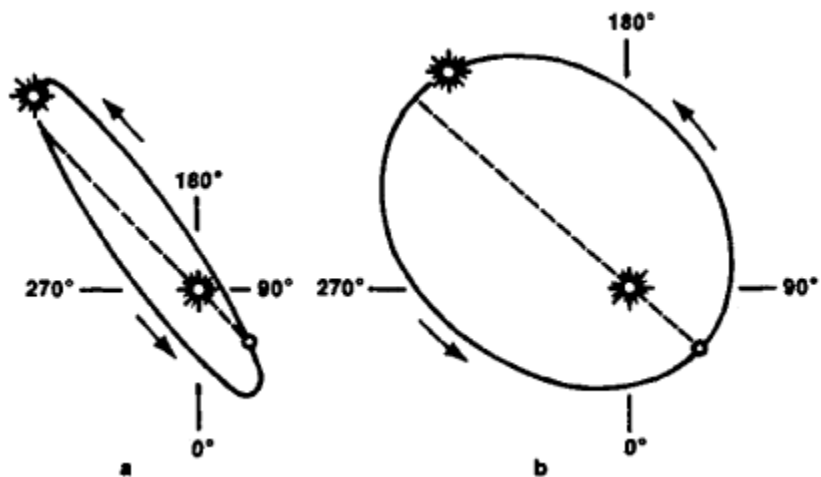
jednoduchá varianta

- oddělený systém
- kruhová trajektorie

Excentricita = komplikace

ale řešitelná

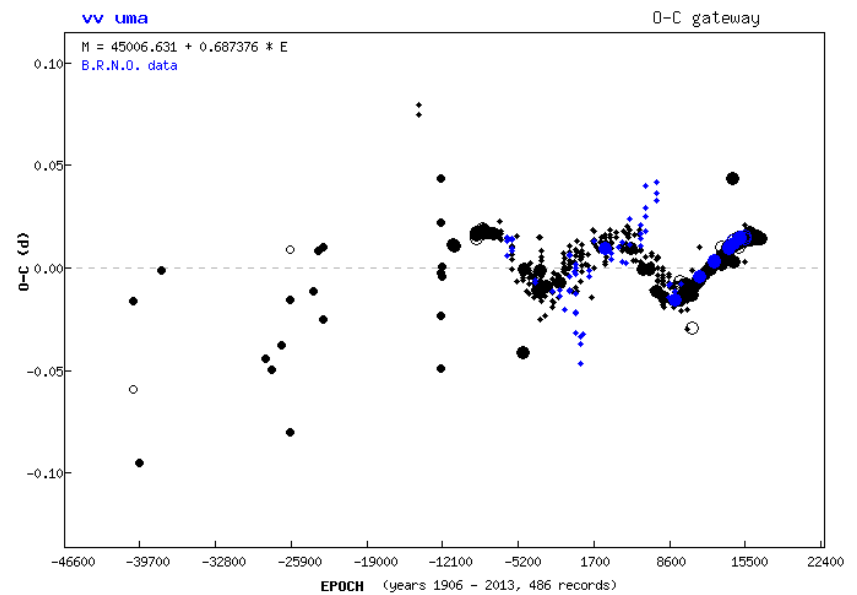
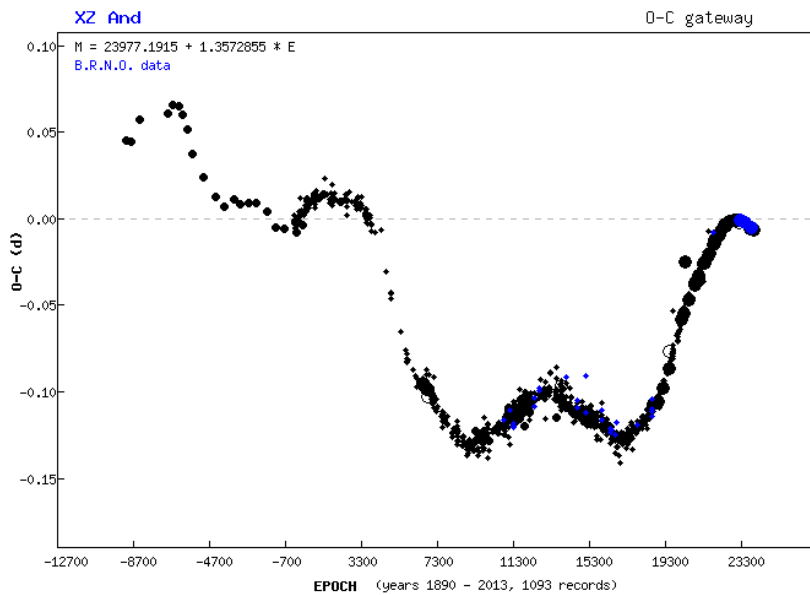
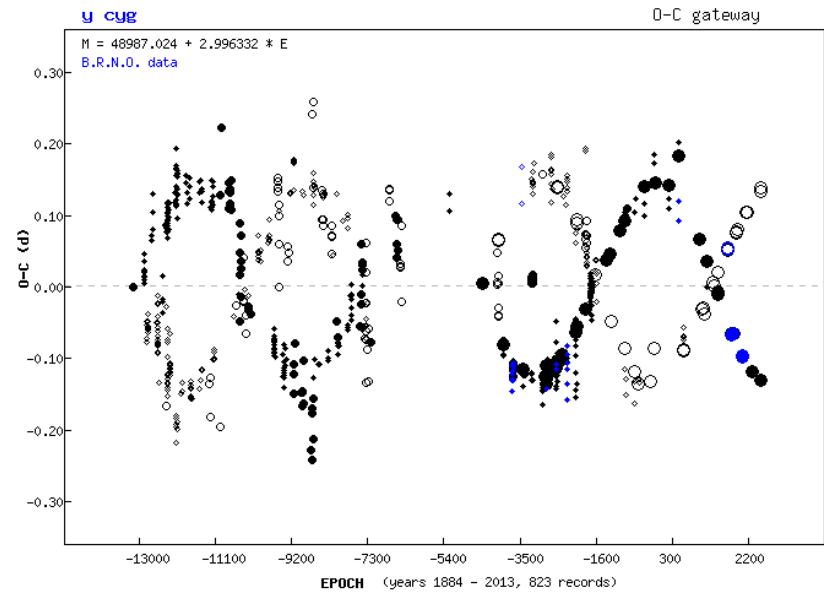
Změny v O-C diagramech

časy minima jasnosti:

O observed

C calculated

obdobně u exoplanet – střed
transitu – TTV (transit timing
variation)

Velmi hmotné hvězdy – důležité např. pro emisi ionizujícího záření, chemický vývoj galaxie, energetické fenomény => potřebujeme dobrý popis jejich vývoje po opuštění hlavní posloupnosti nulového stáří (ZAMS)

Problém: zatím rozporuplné výsledky vnitřní stavby z modelování a astroseismologie

Hvězdy s malou hmotností

Problém: teoretické modely neodpovídají pozorováním

Určené parametry z modelů:

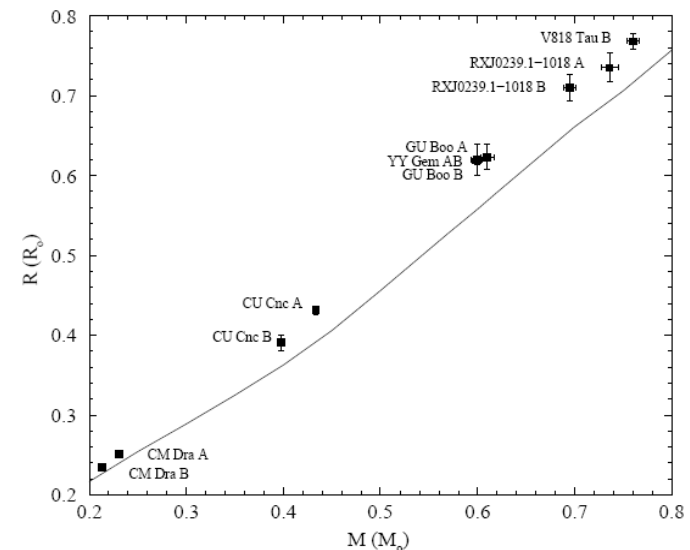
- podhodnocené poloměry hvězd o cca 10%,
- nadhodnocené teploty o cca 5%

⇒ graf závislosti hmotnost-svítivost vypadá ok!

málo studovaných málo hmotných dvojhvězd

např. YY Gem, CM Dra, CU Cnc, GU Boo ...

Pravděpodobné vysvětlení: hvězdná aktivita

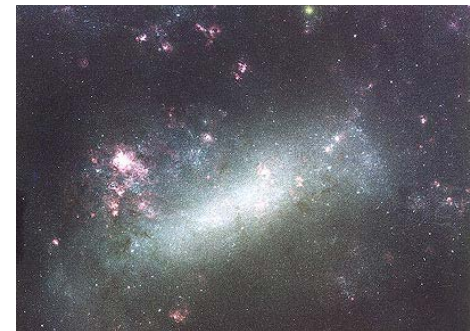

Dvojhvězdy - indikátory vzdáleností

řada indikátorů – každý z nich je použit pro kalibraci následujícího

⇒ příčky kosmického žebříku

- Sluneční soustava,
 - okolní hvězdy a hvězdokupy,
 - místní skupina galaxií,
 - vzdálené galaxie.

2 způsoby:

- vizuální dvojhvězdy – **orbitální paralaxa** – z kombinace astrometrie a řešení křivky RVs,
- EBs – „**standardní svíčky**“ – z řešení světelných křivek a křivek RVs -> svítivosti/zářivé výkony složek -> vzdálenost (zářivý tok klesá se čtvercem vzdálenosti)

1940 – teoreticky Gaposchkinová ... 1996 Paczynski

od r. 1998 – určení vzdálenosti LMC, SMC, M31, M33 aj., u MCs i tvaru

2004 – Plejády - HD 23642; Munari a kol. (132 ± 2 pc), Southworth a kol. (139 ± 4 pc)

Hvězdokupy

- hvězdná uskupení desítek až milionů hvězd
- společný původ
- gravitačně vázané

ale

méně početná uskupení (otevřené hvězdokupy, pohybové hvězdokupy, asociace) – dlouhodobě nestabilní, rozpadají se

Typy (v naší Galaxii):

- kulové
- otevřené
- hybridní?

jinak obecně hvězdokupy
(star clusters)

Kulové hvězdokupy

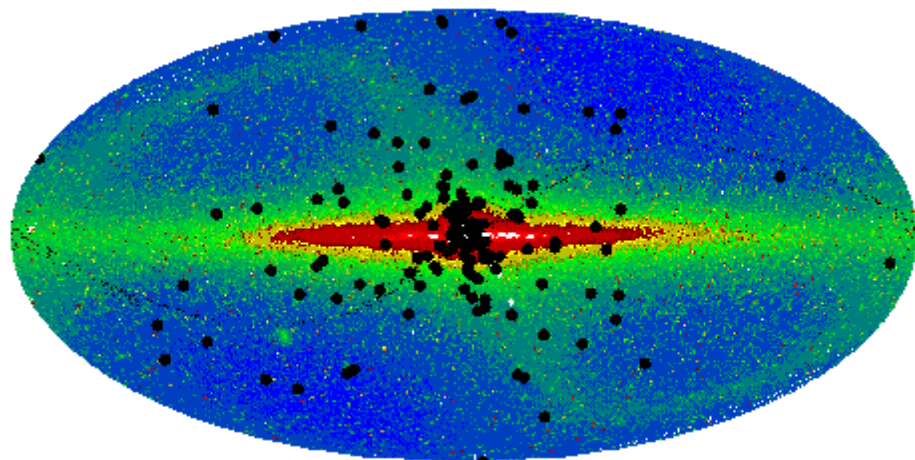
přibližně kulového tvaru

150-200 v Galaxii

počet hvězd – řádově $10^4 - 10^6$

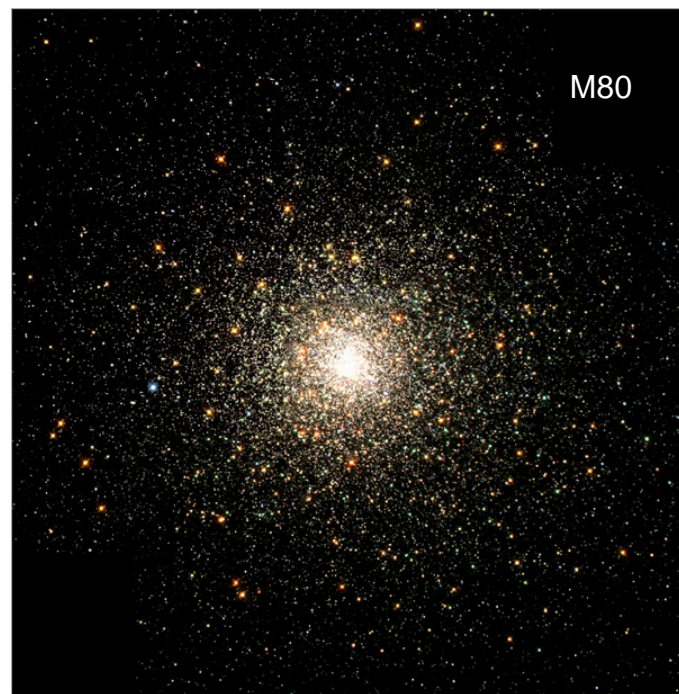
průměr – 10 - 400 ly => malé vzdálenosti mezi členy

stáří a vznik dosud zcela neobjasněny

kulové hvězdokupy v naší Galaxii; pozadí COBE

distribuce KH v Galaxii: symetricky kolem středu
v kouli o $r = 70000$ ly, více směrem ke středu

Kulové hvězdokupy

stáří – 10 až 13 mld let

ale

zastoupení dvojhvězd => věk jen 9 mld?

dva typy – KH v kulové složce, menší metalicita, neúčastní se rotačního pohybu Galaxie x KH v disku, mladší

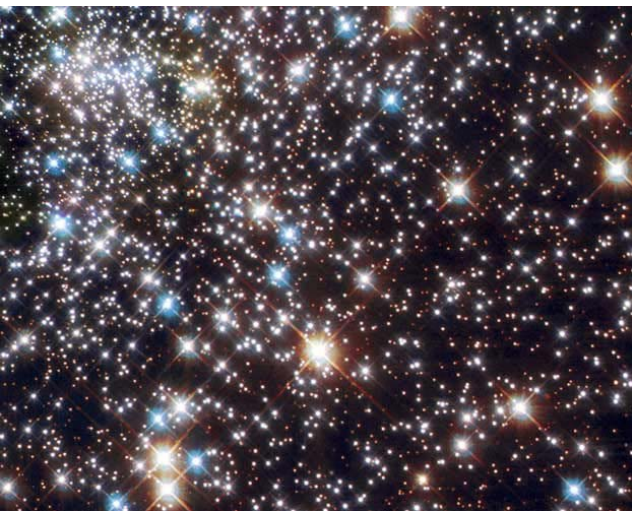
členové: hvězdy s vyšším Z => staré červené a žluté hvězdy

o hmotnostech $< 2 M_{\odot}$ => populace II

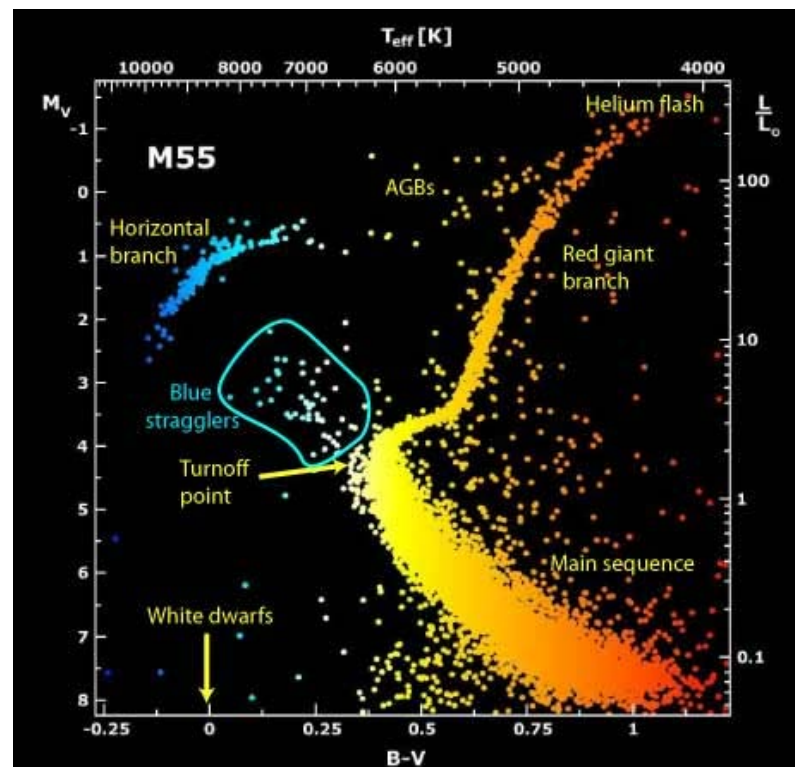
výjimky – modří obři (blue stragglers, modří opozdilci) – různé teorie vzniku:

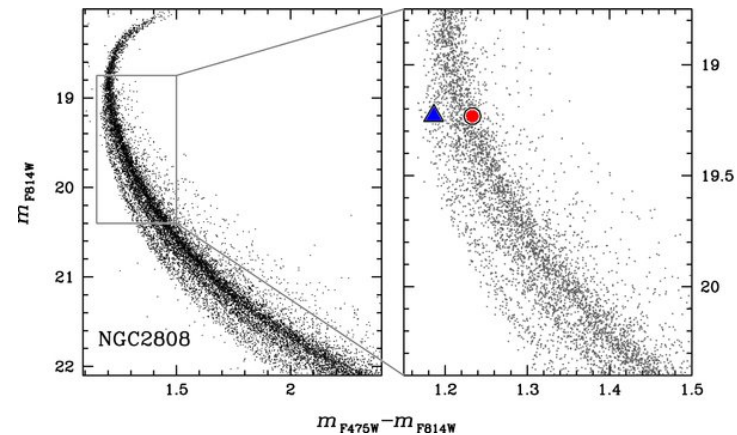
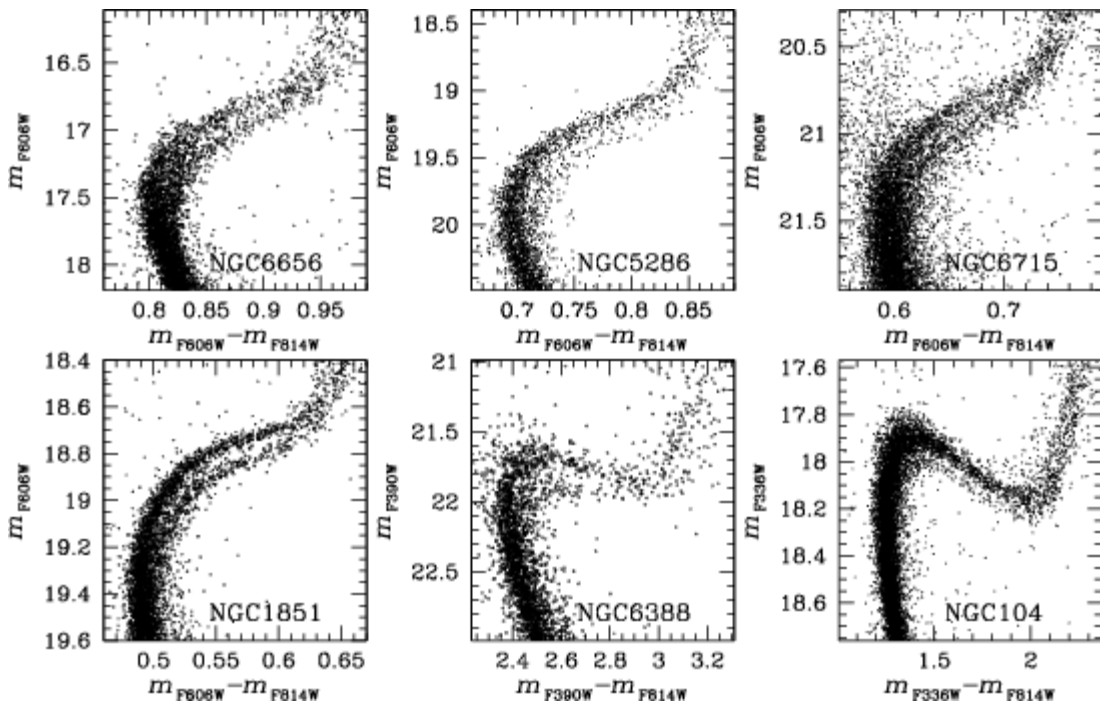
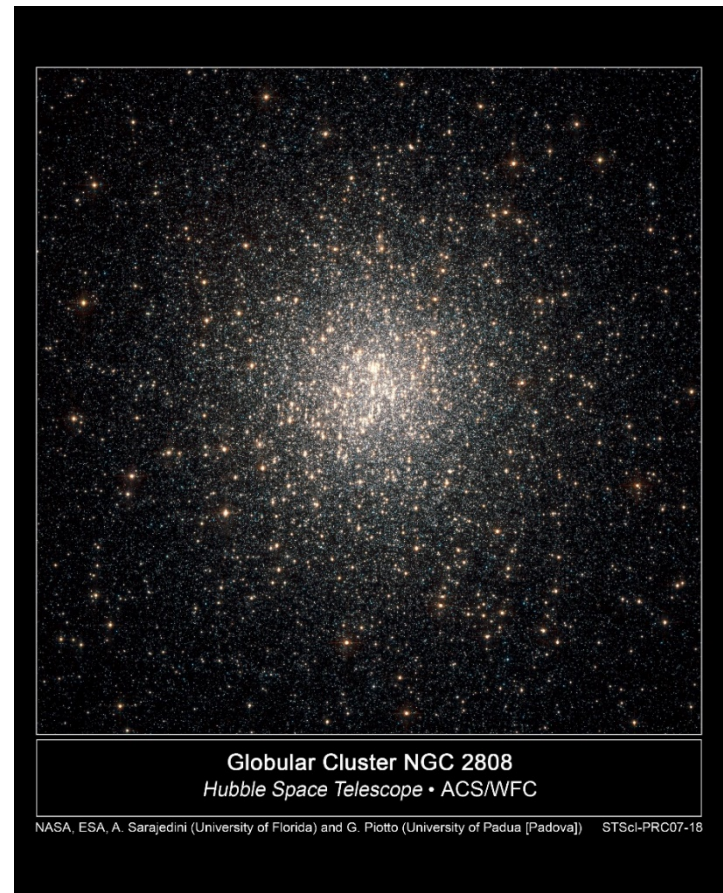
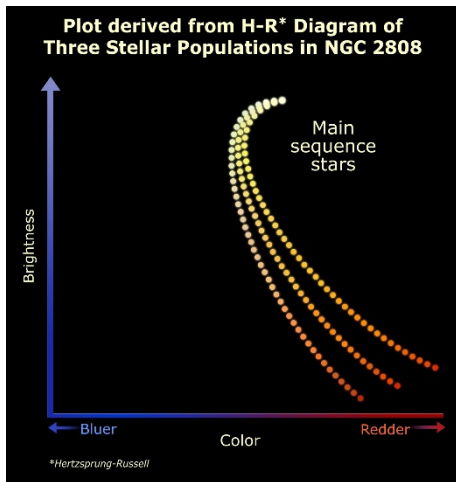
splynutí hvězd,

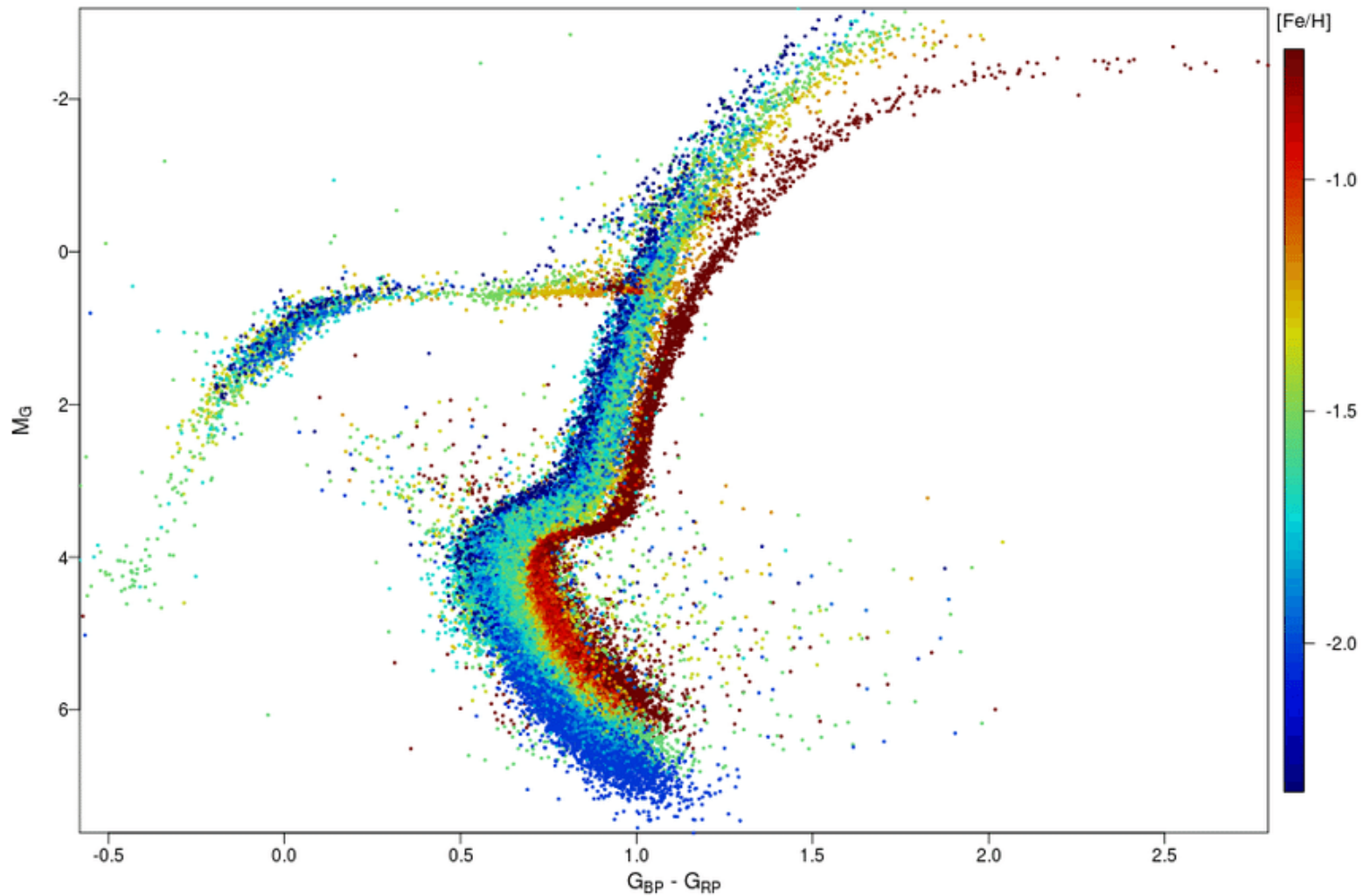
hvězdy zachycené hvězdokupou ...

modří opozdilci v NGC 6397

HRD 14 kulových hvězdokup (rozlišení metalicity) – měření z GAIA

47 Tuc

M13

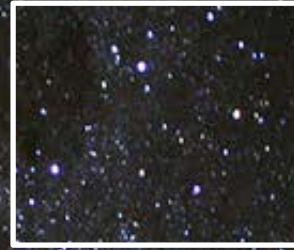

KH v Galaxii, M31 vznik krátce po vzniku vesmíru x v LMC, SMC mnohem mladší

α, β Cen

ω Cen

Cru

Otevřené hvězdokupy

tvar nepravidelný

počet hvězd – řádově desítky až stovky,
výjimečně více

průměr – 5 - 50 ly (většinou do 20 ly)

slabě gravitačně vázané => rozpadají se

členové:

mladé modré (zářivé) hvězdy – žijí krátce, ale OH se dříve rozpadne
hvězdy populace I

počet OH v Galaxii: cca 2100, ale jen několik set prozkoumaných! - [WEBDA](#)

umístění v Galaxii: galaktický disk

- třídy:
1. všechny hvězdy na HP (Plejády)
 2. většina hvězd na HP, ale malá část už na větví obrů (Jesličky)
 3. starší žlutí a červení obři (M67)

K čemu jsou dobré hvězdokupy

- Rozdělení vzniku hvězd v čase v Galaxii a určení počáteční a dnešní funkce hmoty (statistika hvězd dle hmotností).
- Význam metalicity při zrodu a vývoji hvězd, výzkum gradientu metalicity v Galaxii.
- Korelace mezi věkem hvězd a jejich polohou v Galaxii.
- Přesnější určení závislosti perioda - zářivý výkon pro pulzující proměnné hvězdy, které jsou standardními svíčkami na kosmologických škálách.
- Statistická analýza astrofyzikálních procesů pro různé skupiny hvězd jako chemicky pekuliární hvězdy, hvězdy spektrálního typu B s emisními čarami a další.
- Detailní analýza kritérií členství hvězd v jednotlivých otevřených hvězdokupách.
- Vývoj gravitačně vázaných seskupení hvězd.
- Struktura a dynamika Galaxie

Vznik a vývoj

vznik – v oblastech tvorby hvězd (GMCs), probíhá neustále, např. v HII oblasti mlhoviny v Orionu

věk – většinou řádově miliony let, jen výjimečně delší než 1 mld let (hybridy?)

zánik – rozpadem – vlastní pohyby, působení okolí (slapy, srážky s mračny...), vypařováním

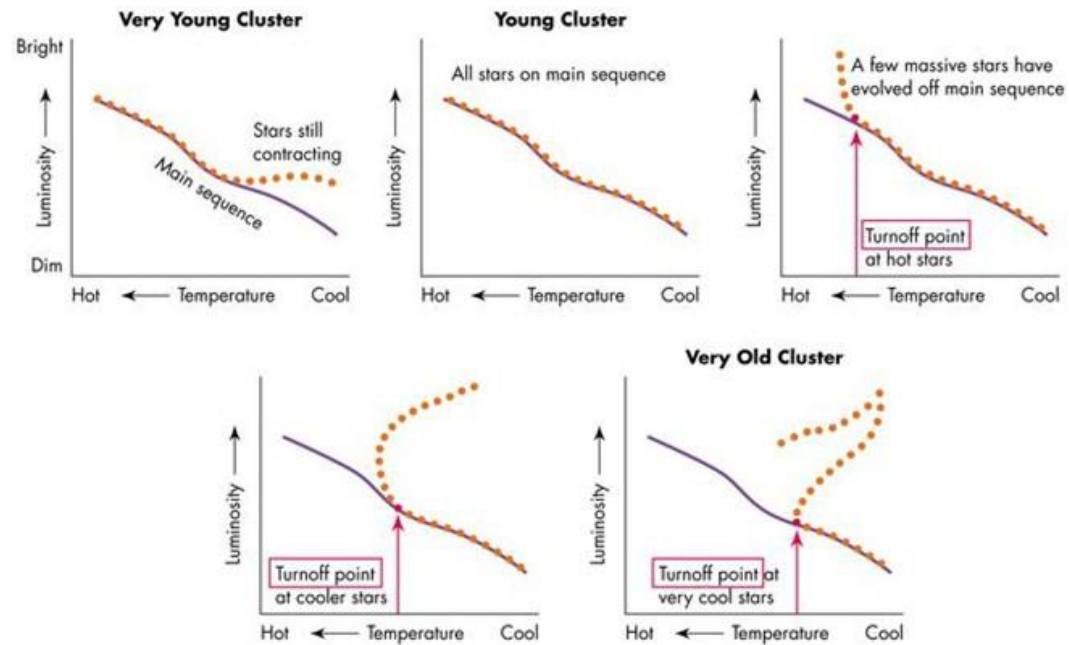
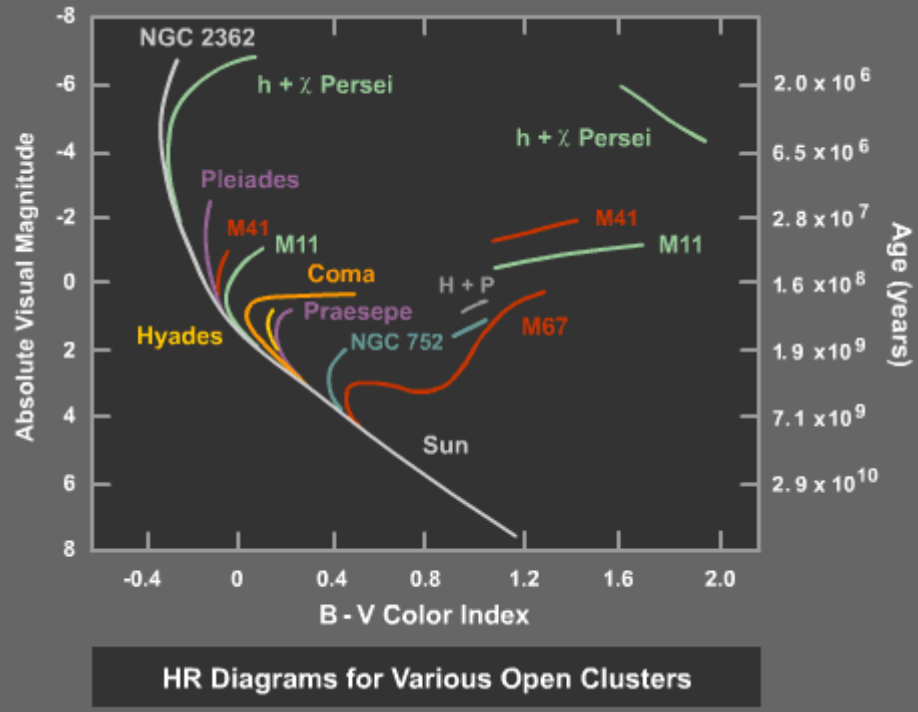
Open Clusters

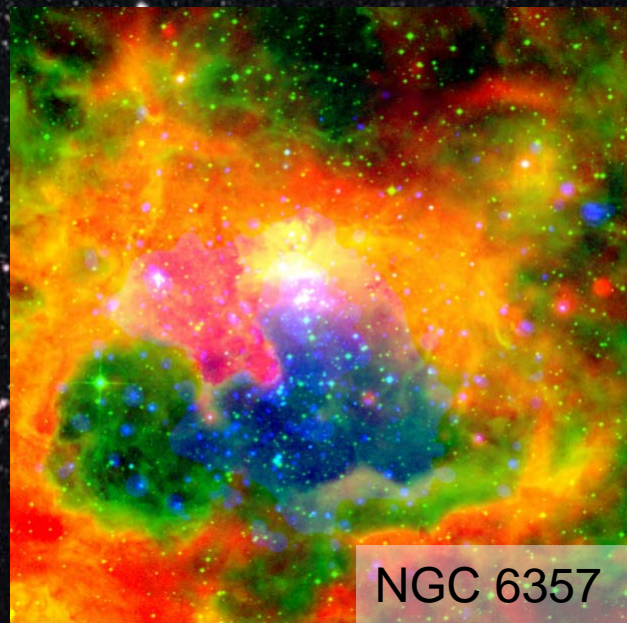
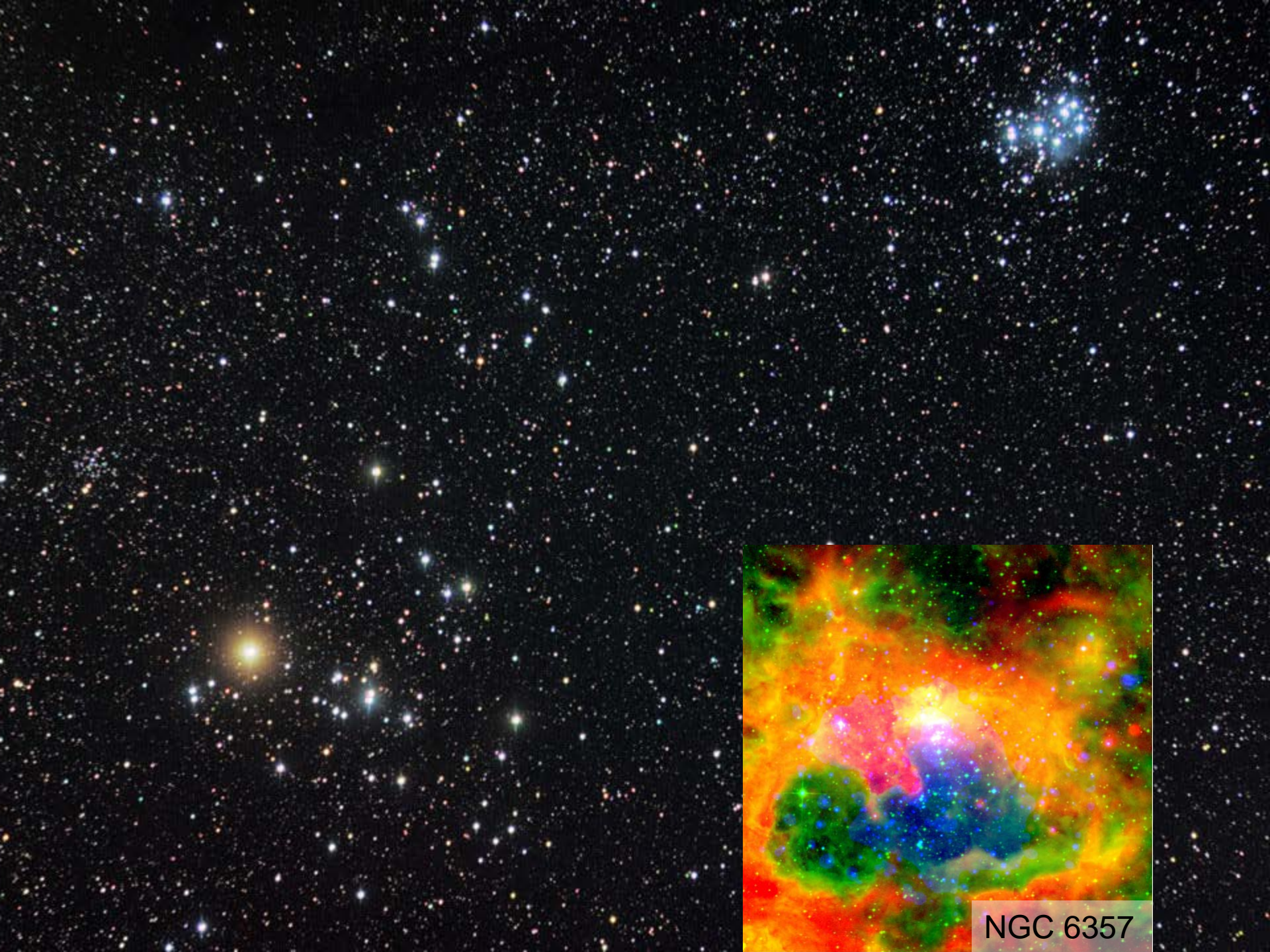

h + χ Persei
(young double cluster)

M67
(4 billion year old cluster)

NGC 6357

Hybridní?

NGC 6791 - jedna z nejstarších a největších známých otevřených hvězdokup

ale !

počet hvězd – tisíce, jenže starých 8 miliard let!
navíc s vysokým obsahem těžších prvků!

ale staré hvězdy by měly mít Z malé (v Galaxii se kovy hromadí jen pomalu)!

⇒ NGC 6791 jedna z nejstudovanějších
hvězdokup

možné vysvětlení:
pochází ze středu Galaxie...

„Volnější“ hvězdná uskupení (v rámci Galaxie)

dvě možnosti

- hvězdokupy přestávají být gravitačně vázané a rozpadají se
- nově vznikající hvězdokupy – hvězdy mají podobné trajektorie v prostoru

=> hvězdné asociace nebo pohybové hvězdokupy

pohybové hvězdokupy:

- ❖ Ursa Maior (Collinder 285) – hvězdy od Velkého Vozu, Cep až po TrA!
Slunce uvnitř, ale není členem (jiná trajektorie, věk, chem. složení)
- ❖ Hyády
- ❖ Jesličky a další

hvězdné asociace:

objev - Վիկտոր Համազասպի Համբարձումյան
Viktor Amazaspovič Ambarcumjan

- ✓ O asociace – masivní hvězdy, např. v Orionu, středem Trapez
- ✓ OB asociace – nejbližší Sco-Cen asociace
- ✓ R asociace – hvězdy střední hmotnosti se zbytky původní látky (reflexní mlhoviny, např. Mon R2)
- ✓ T asociace – hvězdy s malou hmotností v původní mlhovině (T Tauri)

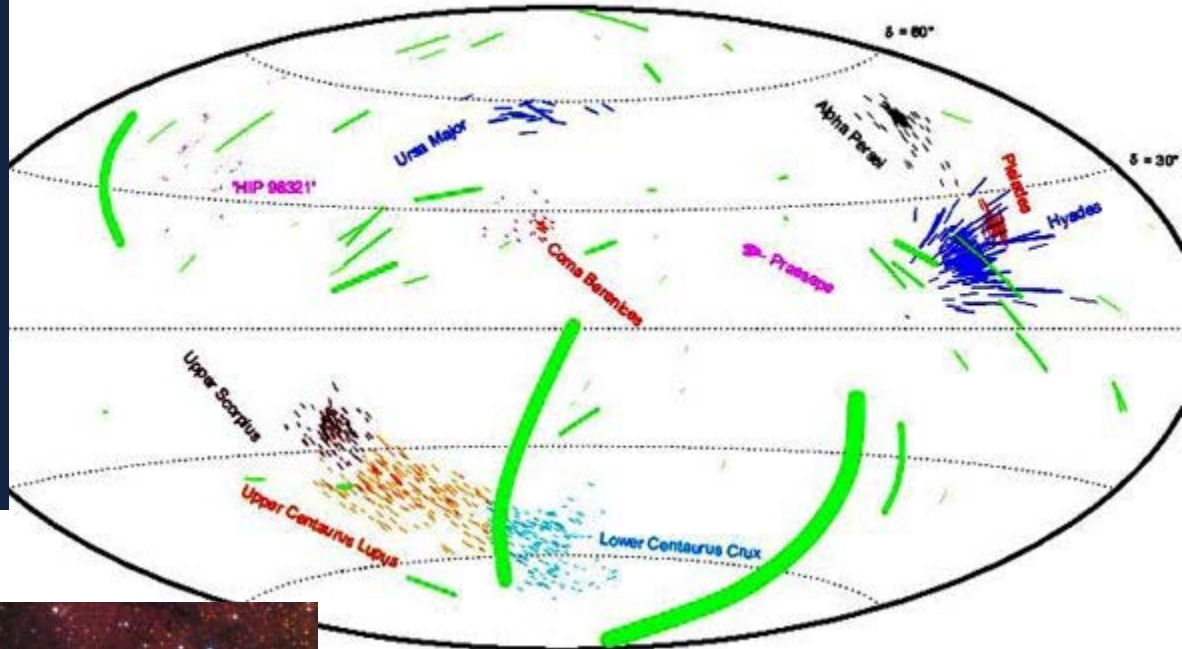

Ursa Major Moving Group

Same Neighborhood
Same Age
Same Composition
Same Direction

Motions of Local Stellar Group Streams

Ara OB1